

TURHAN VÂLİDE SULTAN KÜTÜPHANESİ

TURHAN VÂLİDE SULTAN
KÜTÜPHANESİHatice Turhan Sultan'ın
Yenicami'de kurduğu kütüphane.

IV. Mehmed'in annesi Hatice Turhan Vâlide Sultan, 1074 (1663) yılında tamamlattığı Yenicami Külliyesi'nde bulunan cami içine koydurduğu dolaplarda bir kütüphane teşkil etmiş, bu külliyeyle ilgili olarak düzenlettiği iki vakfiyede (VGMA, nr. 744, s. 23-43, 112-135) kütüphanenin çalışma düzenini belirlemiştir. 1062 (1652) tarihli bir belgeden anlaşıldığına göre kütüphaneye konulacak kitaplar külliye'nin tamamlanışından on yıl kadar önce saraydan gönderilmiştir ("Fermân-ı hümayun ile devletlü vâlide sultan hazretlerinin câmi-i şeriflerine verilen kitaplardır ki zikrolunur" [TMSA, nr. D 4155, s. 10^b-13^a]). Kütüphanede günlük 15 akçe ile bir hâfız-ı kütübün dışında bir kâtib-i kütüb, bir de mücellit görevlendirilmişti. Vakfiyede hâfız-ı kütübün ancak rehin karşılığı ödünç kitap vermesi, kütüphanede düzenli şekilde bulunması ve kitapları koruması istenmiştir. 1073 (1663) tarihli vakfiyeye göre ise kâtib-i kütüb, değerinin iki katı miktarında bir rehin aldıktan sonra ödünç verdiği kitaplarla ilgili makbuzları saklayacak ve kitap adlarını deftere kaydedecektir. 1076 (1666) tarihli vakfiyede Turhan Vâlide Sultan kâtib-i kütübün görevlerine yenilerini eklemiştir: Ödünç verilen kitabın hangi ilimden olduğunu tesbit ederek adını yazacak, sayfa ve formalarını sayacaktır. Ayrıca hâfız-ı kütüble istişare edip ödünç kitap isteyen kişinin durumu hakkında araştırma yaparak bilgi edinecektir.

Kütüphanenin belirli zamanlarda evkaf müfettişi tarafından yapılacak sayımlarında müteveli, hâfız-ı kütüb ve kâtib-i kütüb hazır bulunacak, ödünç verilen kitapların karşılığında alınan rehinler kontrol edilerek kütüphanede mevcut kitapların yeni bir katalogu hazırlanacaktır. Bu sayımlar sonunda hazırlanan kataloglardan bazıları günümüze ulaşmıştır. Bunlardan biri hâfız-ı kütüb Mustafa Efendi, Medine kadılığına tayin edilince 1123 Rebülâhırinde (Mayıs 1711) düzenlenmiş ve kaybolan kitapların nasıl kaybolduğu belirtilmiştir (TİEM, nr. 2218). Kütüphane XX. yüzyılın başlarına kadar cami içinde hizmet vermeye devam etmiş, Evkaf ve Maarif nezaretlerinin çeşitli yerlerdeki küçük koleksiyonları bir yerde toplama yönünde yaptığı çalışmalar sırasında 1914'te Sultan-

Turhan
Vâlide Sultan
Kütüphanesi'nin
vakif mührü

selim'de tesis edilen kütüphaneye, 1918'de de Süleymaniye Kütüphanesi'ne nakledilmiştir. Bugün koleksiyonda 338 yazma ve bir basma eser bulunmaktadır (Dener, s. 51). Kütüphanenin II. Abdülhamid döneminde bastırılmış bir katalogu mevcuttur (İstanbul 1300).

BİBLİYOGRAFYA :

Turhan Vâlide Sultan'ın 1073 Tarihli Yeni Cami Vakfiyesi, Süleymaniye Ktp., Yenicami, nr. 150/1; VGMA, nr. 744, s. 23-43, 112-135; *Turhan Vâlide Sultan'ın Yenicami Külliyesi'nde Kurduğu Kütüphanenin 1076 Tarihli Vakfiyesi*, VGMA, nr. 744, s. 23-42; *Turhan Vâlide Sultan'ın Yenicami'de Kurduğu Kütüphanenin Katalogu*, Türk-İslâm Eserleri Müzesi, nr. 2218; Süleymaniye Ktp., Yazma Başışlar, nr. 2742; *El Defteri*, Süleymaniye Ktp., Yazma Başışlar, nr. 2740; *Yenicami Külliyesi'nin Vazife Defteri*, VGMA, nr. 67; Halit Dener, *Süleymaniye Umumi Kütüphanesi*, İstanbul 1957, s. 51; İsmail E. Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri: Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu*, Ankara 2008, s. 165, 201, 372, 393, 409, 414, 447, 451, 478, 514.

İSMAİL E. ERÜNSAL

TÛRÎ, Sa'd b. Ömer

(سعد بن عمر توري)

Sa'd b. Ömer b. Said Celiyâ Tûri
el-Fütî et-Ticânî
(1909-1997)Mali Cumhuriyeti'nde
Arapça eğitim veren
ilk çağdaş medresenin kurucusu,
Mâlikî âlimi.

Senegal'in kuzeyinde Futa Toro'daki Vâti kabilesine mensuptur. Batı Afrika'da Tekrür İslâm Devleti'nin kurucusu el-Hâc Ömer Tâl'in teyzesinin oğlu olan dedesi Şeyh Sa'id Celiyâ Tûri, el-Hâc Ömer'in Senegal'den Gana'ya ve Mali'den Nijer'e kadar bütün cihad hareketlerine katıldı. Onun oğlu Ahmed'le birlikte Nijerya'ya hicreti sırasında başşehir Niamey yakınlarında vefat etti. Bunun üzerine babası Ömer Mali'ye döndü ve Segu (Segou) şehrine 45 km. mesafedeki Doukounikoro köyüne yerleşti; Sa'd Ömer Tûri (Saada Oumar Touré) burada doğdu. Şeyh Ömer daha sonra ailesiyle birlikte Segu'ya göç etti. Sa'd ilk Arapça eğiti-

mini âlim ve şair olan babasından aldı; on iki yaşında iken Şeyh Muhammed Emin Tiyâm'ın derslerine devam ederek Arapça ve dinî ilimler okudu. Bu arada sömürge yönetiminin mekteplerinde dört yıl Fransızca öğrendi ve buradaki eğitim metodu-dan etkilendi. Öğrenimini tamamladıktan sonra terzilik ve hayvan yetiştiriciliğiyle meşgul oldu. Bir süre Nijer'in başşehir Niamey'de yaşadı. 1945'te Segu'ya döndü, ertesi yıl arkadaşları Ebûbekir Tiyâm (Bakary Thiam) ile birlikte Fransız okullarını örnek alarak Arapça eğitim veren Medresetü sebîlî'l-felâhi'l-İslâmiyye adlı mektebi açtı. Arkadaşı bir süre sonra ondan ayrılıp 1954'te Medresetü'n-necâh ve'l-felâh adıyla kendi okulunu kurdu. Tûri'nin açtığı medrese öğrencileri vasıtasıyla Mali'de ve civar ülkelerde açılan şubeleriyle kısa zamanda yayıldı. Tûri, bir taraftan Fransız sömürge yönetiminin çıkardığı güçlüklerle uğraşırken diğer taraftan sömürgecilerin eğitim metodunu uygulayan medreseyi bid'at olarak niteleyen gelenekçi medrese ulemâsı ile mücadele etmek zorunda kaldı. Atalarının el-Hâc Ömer'in ordusunda yaptıkları silâhlı cihad yerine Tûri, medresesini tebliğ'e yönelik cihadın bir aracı haline getirdi. Arapça, dinî ve içtimâî ilimler yanında coğrafya ve fen bilimlerini de kapsayan bir eğitim metodunu uygulamaya koydu. 1959 yılında Fransızca dersi okutulmaya başlandı. Tûri'nin özellikle Arapça gramerine dair hazırladığı ders kitapları komşu ülkelerde de okutuldu. Mekteplerinden mezun olanlar Mali'de üst düzey makamlara geldiler. Tûri'nin öğrencilerinden Hasan Cebâtî, Fildişi Sahili'nin başşehir Abican'da Sebîlû'l-felâh adıyla bir okul açtı. Ticâniyye tarikatına mensup olan Tûri, iyi bir eğitimci olmasının yanı sıra kendi camisinde imamlık ve hatiplik yaptı. Faaliyetleri çerçevesinde komşu birçok ülkeye, ayrıca Mısır, Cezayir, Fas, Suudi Arabistan gibi ülkelere seyahatlerde bulundu. 1 Temmuz 1997 tarihinde vefat etti. Üç hanımından on üç oğlu ve on iki kızı dünyaya gelmiştir. Tûri gerek eğitim gerek telif faaliyetleriyle Mali ve çevresinde etkili olmuş, Batı Afrika'da İslâm kültürünün yayılmasında önemli hizmetler görmüştür.

Eserleri. 1. *Ahıkâmü şavmi şehri ramazân* (Tunus 1958, 1381/1961 [Fransızca tercümesiyle birlikte]). 2. *et-Tavzîhâtü'l-basîta 'ale'l-Manzûmeti'l-Beykûniyye* (Tunus 1964, 2001; Dârülbeyzâ 1410/1989). Ömer (Tâhâ) b. Muhammed el-Beykûni'nin hadis terimlerine dair eserinin şerhidir. 3. *el-Le'âlî ve'd-dürer fi'l-âdâb ve'l-*

meḥâsin ve'l-ğurer (Tunus, ts., Fransızca tercümesiyle birlikte; Tunus 2004, 5. bs.). Müellif bu eserini şerhetmiştir (*Şerḥu'l-Le'âlî ve'd-dürer*, Tunus 1383/1964; Dâr-rûlbeyzâ 1410/1989, Fransızca tercümesiyle birlikte). 4. *Aḥkâmü's-şalât ve't-ṭa-hâre* (Tunus 1393/1973, Fransızca tercümesiyle birlikte). 5. *el-Mebâdî'ü's-şarfiyye li'l-medârisi'l-ibtidâ'iyye* (I-II, Tunus 1393/1973, 1978, 6. bs.). En meşhur eseri olup Batı Afrika ülkelerinin çoğunda ders kitabı olarak okutulmuştur. 6. *el-Edvâ'ü's-şâfiyye 'ale'l-evrâdi't-Ticâniyye* (Tunus 1995, 1397/1977). 7. *ed-Dürüsü'n-nahviyye* (I-III, Tunus 1397-1399/1977-1979, 2001, 5. bs.). 8. *L'église actuelle est-elle chretienne au palienne* (Paris 1981, 2. bs.). 9. *et-Tuḥfe fîmâ yecüzü ve yaḥrumu mine't-tedâ-vî ve't-te'âvîz ve'r-rukÿe* (Tunus 1408/1987). 10. *Ḥaḳîqatü'l-muḥdeşât ve'l-biddâ' vemâ leyse minhâ fi's-şer'* (Tunus 1988). 11. *Himâyetü talebeti'l-medârisi'l-İslâmiyye min taḳlîli ricâlî'l-kenâ'isi'l-Mesîhiyye* (Tunus 1411/1991). 12. *Mevḳûfî'l-faşl fi edilleti'l-ḳabz ve's-sedl* (Tunus 1993). Namazda elleri bağlamanın veya salivermenin delilleriyle ilgilidir. 13. *Şerḥu Muḥtaşari'l-Aḥḳârî* (Tunus 1993). Mâlikî âlimi Abdurrahman b. Muhammed el-Aḥḳârî'nin *el-Muḥtaşar* (*Muḥtaşarü'l-Aḥḳârî*) olarak tanınan ibadetlere dair eserinin şerhidir. 14. *eş-Şavâ'îku'l-ilâhiyye fi'r-red 'alâ türrehâtî'l-kenâ'isi'l-Mesîhiyye* (Tunus 1993). 15. *Sauvagarde des élèves des médersahs des étudiants et toute notre jeunesse musulmane contre les tentatives de dévolement des hommes des églises chretiennes* (Casablanca 1993). *Himâyetü talebeti'l-medârisi'l-İslâmiyye* adlı Arapça eserinin Fransızca'sıdır. 16. *Mu'inü'l-bâḥişîn fi ḳismeti fûrûzi'l-vârîşîn* (Tunus 2001). 17. *Zikru'llâhi te'âlâ* (Tunus, ts., Fransızca tercümesiyle birlikte). 18. *Mahomet: sa mission* (Bamako, ts.). Tûrî'nin henüz yazma halindeki şu eserleri, Segu'daki Medresetü Sebîlî'l-felâh'ın müdürü olan oğlu Ahmed el-Medenî Tûrî'nin özel kütüphanesinde: *Mûlahḥaşü's-sîreti'n-nebeviyye*, *el-Menhecü't-ta'limî li-Medreseti Sebîlî'l-felâh*, *el-İslâm ve münkirûhu*, *Ḥayâtü'r-Resûlî't-teblîğîyye*, *Ḥayâtü'l-mücâhid el-Hâc 'Ömer el-Fûtî*.

BİBLİYOGRAFYA :

Sa'd b. Ömer Tûrî, *eş-Şavâ'îku'l-ilâhiyye fi'r-red 'alâ türrehâtî'l-kenâ'isi'l-Mesîhiyye* (nşr. Ahmed el-Medenî Tûrî), Tunus 1993, neşreden girişi, s. 6-8; Seydou Cisse, "Les medersas de Segou", *Culture et civilisation islamiques: le Mali*, Rabat 1408/1988, s. 149-150; L. Brenner, *West*

African Sufi, London 1984, s. 39, 59; Ahmet Kavas, *L'enseignement islamique en Afrique francophone les médersas de la république du Mali*, Istanbul 2003, s. 141-143, 324; J. O. Hunwick, *Arabic Literature of Africa: The Writings of Western Sudanic Africa*, Leiden 2003, IV, 244-247; M. Akb es-Sûsî, *Ḥadiḳatü'l-üns fi şerḥi'l-ḳavâ'idî'l-ḥams*, Tunus, ts. (Matbaatü'l-menâr), s. 93; Mudibu Dayun, "Tûrî, Sa'd 'Ömer", *Mv.AU*, IV, 691-693.

KABA IMOURANA

TURKOLOGISCHER ANZEIGER

Avusturya'da yayımlanan uluslar arası Türkoloji bibliyografyası.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da şarkiyat çalışmalarının yanı sıra artan Türkoloji çalışmalarını bir araya getiren ilk eser James D. Pearson'un İslâm dünyasını kapsayan (1906-1955) makalelerin bibliyografyası *Index Islamicus*'tur (London 1958). Öğretim dili Almanca olan üniversite ve yüksek okullarda yapılan İslâm dünyasına ait tezlerin bibliyografyası bunun ikinci adımıdır: Klaus Schwarz, *Verzeichnis Deutschsprachiger Hochschulschriften zum Islamischen Orient (1885-1970)* (Schwarz 1971). Bazı kaynaklarda TA, bazılarında TAnz. kısaltmasıyla gösterilen *Turkologischer Anzeiger*, bu çalışmaların devamı niteliğindeki *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*'nin (WZKM) altmış yedinci sayısının eki olarak 1975'te yayımlanmaya başlamış ve ilk defa György Hazai ile (Berlin) Andreas Tietze'nin öncülüğünde ortaya çıkmıştır. *Turkologischer Anzeiger*'de 1973'ten itibaren neşredilen, Osmanistik ve Türkoloji alanlarında kaleme alınan monografiler, kitap eleştirileri, süreli yayınlar ve derleme eserlerdeki makaleler yer almaktadır. Çalışmanın asıl hedefi Osmanlı öncesi Küçük Asya'yı da içine alan dil, edebiyat tarihi ve tarih üzerine yapılmış bilimsel yayınlara toplu bir bakış sağlamaktır.

Turkologischer Anzeiger, başından itibaren çeşitli Avrupa ülkeleriyle Amerika Birleşik Devletleri'nden Zygmund Abrahamowicz (Krakovi), Dusanka Bojanic (Belgrad), Vanco Boskow (Saraybosna), Lars Johanson (Uppsala ve Stockholm), Barbara Kellner-Heinkele (Hamburg), Klaus Kreiser (Münih), Günay Kut (Chicago), Tadeusz Majda ve Edward Majda ve Edward Tryjarski (Varşova), Zdenka Vesela-Prensilova (Prag) gibi Türkologlar'ın yanı sıra ikinci sayıdan itibaren Türkiye ve İsrail, üçüncü sayıdan sonra Sovyet Sosyalist

Cumhuriyetleri Birliği'nden ve değişik Arap ülkelerinden doğubilimcilerle katılımcılarını genişletmiştir.

Turkologischer Anzeiger hazırlanırken Türkiye, Balkanlar, Polonya, Sovyetler Birliği ve Avrupa'nın bazı ülkeleriyle Amerika'da yayımlanan 280 eser ve dergi taranarak künye derlenmiştir. Bibliyografya malzemesi önceleri "genel-dil-edebiyat-tarih-diğer" başlıkları altındaydı. Ardından bunlar kendi içerinde konularına göre alt gruplara ayrılmış, ilerleyen sayılarda ihtiyaca göre bazı değişiklikler ve eklemeler yapılmıştır. Her sayıda bibliyografyada adı geçen yazarların, yayıma hazırlayanların, kitap tanıtıcıların ve çevirmenlerin toplu dökümü niteliğinde kişi adları dizini bulunmaktadır. İlk sayıdaki toplam kitap ve makale künyesinin sayısı 1418 iken ikinci sayıda bu rakam 1739'a çıkmıştır.

Uluslararası çevrelerin olumlu yaklaşımı sonucu bibliyografyanın kapasitesi giderek büyümüş, üçüncü sayısı, Amerika Birleşik Devletleri'nde hazırlanan yayımlanmamış doktora tezlerinin listelerine yer verilmesiyle bir öncekine göre yüzde otuzluk bir hacim artışıyla çıkmıştır. Dördüncü sayıdan itibaren ana dergi olan *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*'nin sayfa sayısını dönem dönem geride bırakmasına rağmen iki dergi beş yıl birlikte yayımlanmıştır. Ayrıca üçüncü sayı (1977) *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*'nin altmış dokuzuncu sayısının eki olmaya devam ederken bir yandan da "Turcology Annual" başlığı eklenerek müstakil bir yayın haline almış ve bu durum dokuzuncu sayıya kadar devam etmiştir. Altıncı sayı ile birlikte *Turkologischer Anzeiger*'ya yeni başlık eklenip Osmanistik dışındaki Türkoloji'nin dil ve edebiyat alanları kapsama alınmış ve 1979'dan itibaren bu yayınlara da yer verilmiş, ancak yer darlığı sebebiyle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'ndeki yayınlar dışarıda bırakılmıştır. On birinci sayıya kadar (1985) derleme ve yazı işleri görevlerini Markus Köhbach yürütmüş, bu görevi daha sonra Budapeşte'deki Fodor Pál üstlenmiştir. Ardından Miklós Fóti ile Andrea Zsiga-Kiss, Budapeşte ekibine katılmıştır. Bu ekiple yayımına devam eden *Turkologischer Anzeiger*'nin imtiyaz sahibi ve yayımcısı Viyana Üniversitesi Şarkiyat Enstitüsü'dür. Yirminci sayısına kadar (1994) yıllık olarak çıkan *Turkologischer Anzeiger*, daha sonra düzensiz biçimde devam etmiş, 2006'da yirmi altı numaralı son sayısı çıkmıştır. Bu sayı Tietze'nin emeği olmadan